

IJTIMOYIY KAPITAL VA YOSHLAR: VORISLIK JARAYONIDAGI ASOSIY MUAMMOLAR

Norqobilov Muzaffar Jumayevich

DXX ChQ “Yosh chegarachilar” HAL direktori

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: *Ushbu maqola ijtimoiy kapitalning yoshlar vorisligidagi rolini va bu jarayonda yuzaga keladigan muammolarni chuqur tadqiq qilishga bag'ishlangan. Ijtimoiy kapitalning asosiy komponentlari – ishonch, ijtimoiy aloqalar va normalar – yoshlarning ta'lim, kasbiy faoliyat va shaxsiy rivojlanishidagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. O'zbekistondagi yoshlar vorisligi bilan bog'liq muammolar, xususan, ta'lim sifati, ishsizlik, ijtimoiy-iqtisodiy aloqalar va mahalliy jamoalarning ta'siri tahlil qilinadi. Ilmiy faktlar va statistik ma'lumotlar asosida muammolarning sabablari va yechimlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalariga asoslanib, amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *ijtimoiy kapital, yoshlar, vorislik, ishonch, ijtimoiy aloqalar, ta'lim, ishsizlik, mahalla, O'zbekiston.*

KIRISH

Ijtimoiy kapital – jamiyatdagi ishonch, o'zaro aloqalar va normalarga asoslangan resurs bo'lib, u ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishda muhim rol o'ynaydi. Yoshlar vorisligi jarayonida ijtimoiy kapital ularning ta'lim, kasbiy faoliyat va shaxsiy rivojlanishida asosiy omil sifatida ko'rinadi. O'zbekistonda yoshlar aholining muhim qismi bo'lib, 2023 yilda 18-30 yoshdagi yoshlar aholining 30% dan ortig'ini tashkil qilgan (O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, 2023). Biroq, yoshlar vorisligida bir qator muammolar mavjud: ta'lim sifatining pastligi, ishsizlik, ijtimoiy aloqalarning yetarli darajada rivojlanmagani va iqtisodiy imkoniyatlarning cheklanganligi. Ushbu maqola ijtimoiy kapitalning yoshlar vorisligidagi rolini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularga yechim taklif qilishni maqsad qilib qo'yadi.

1.1. Tadqiqotning dolzarbligi

O'zbekistonda 2017-2022 yillarda amalga oshirilgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, xususan, “Yoshlarni qo'llab-quvvatlash to'g'risida”gi qonun (2021) va “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” (PF-60, 2022) yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan. Biroq, ijtimoiy kapitalning ushbu jarayondagi ta'siri yetarlicha o'rganilmagan. Ushbu tadqiqot O'zbekiston yoshlarining vorisligida ijtimoiy kapitalning o'rnini ko'rib chiqish orqali mavjud bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiladi.

1.2. Tadqiqot maqsadlari va vazifalari

Maqsad: Ijtimoiy kapitalning O'zbekistondagi yoshlar vorisligidagi rolini va bu jarayondagi asosiy muammolarni tahlil qilish.

Vazifalar:

- Ijtimoiy kapitalning asosiy komponentlarini aniqlash;
- Yoshlar vorisligida ijtimoiy kapitalning ta'sirini baholash;
- Muammolarni ilmiy faktlar asosida tahlil qilish;
- Yechimlar taklif qilish.

2. Adabiyotlar tahlili

Ijtimoiy kapital tushunchasi birinchi marta Per Burde (1986) tomonidan ijtimoiy munosabatlar orqali olinadigan resurs sifatida ta'riflangan. Uning fikricha, ijtimoiy kapital shaxslarga ijtimoiy aloqalar orqali iqtisodiy va madaniy kapitalni oshirish imkonini beradi. Jeyms Koulman (1988) ijtimoiy kapitalni ta'lim natijalariga ta'sir qiluvchi omil sifatida ko'rib chiqib, uning oila va jamoat munosabatlaridagi ahamiyatini ta'kidlagan. Robert Patnem (2000) esa ijtimoiy kapitalni ishonch, normalar va ijtimoiy aloqalar tizimi sifatida ta'riflab, uning jamiyat barqarorligidagi rolini ko'rsatgan.

O'zbekistonda ijtimoiy kapital mavzusida olib borilgan tadqiqotlar (masalan, Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetidagi tadqiqotlar, 2021) asosan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish va ta'lim bilan bog'liq masalalarga e'tibor qaratgan. Masalan, Toshkent davlat iqtisodiyot universitetida nashr etilgan maqolada (Abdullaev, 2022) ijtimoiy kapitalning tadbirkorlik faoliyatiga ta'siri tahlil qilingan, lekin yoshlarga xos muammolarga alohida e'tibor berilmagan. Xalqaro tadqiqotlarda, masalan, UNESCO (2020) hisobotida, yoshlarning ijtimoiy kapitali ta'lim sifati va ish bilan ta'minlanishga mustaqim ravishda ta'sir qilishi ko'rsatilgan. Biroq, O'zbekiston kontekstida bu mavzuda maxsus tadqiqotlar soni cheklangan.

2.1. Ijtimoiy kapitalning asosiy komponentlari

Ijtimoiy kapitalning uchta asosiy komponenti mavjud:

1. Ishonch: Shaxslar va institutsional tuzilmalar o'rtasidagi o'zaro ishonch. Masalan, Patnem (2000) ishonchni ijtimoiy kapitalning asosiy drayveri sifatida ko'rsatadi.
2. Ijtimoiy aloqalar: Oila, do'stlar va mahalliy jamoalar bilan bog'liq munosabatlar. Koulman (1988) bu aloqalarning ta'lim va kasbiy muvaffaqiyatga ta'sirini ta'kidlaydi.
3. Normalar: Jamiytdagi o'zaro yordam va hamkorlik normalari. O'zbekistonda mahalla instituti ushbu normalarning muhim manbaidir (Rashidov, 2021).

3. Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda aralash usullar (miy va sifat tahlili) qo'llanildi. Ma'lumotlar ikkilamchi manbalar (ilmiy maqolalar, statistik ma'lumotlar, davlat hujjatlari) va birinchi manbalar (so'rovnoma va intervyu) orqali yig'ildi.

3.1. Ma'lumot yig'ish usullari

1. So'rovnoma: 18-30 yoshdagi 200 nafar yosh o'z ichiga olingan so'rovnoma o'tkazildi. So'rovnoma Toshkent, Samarqand va Farg'ona viloyatlarida amalga oshirildi. Savollar ijtimoiy aloqalar, ishonch darajasi, ta'lim sifati va ish bilan ta'minlanish bilan bog'liq edi.

2. Intervyu: 20 nafar yosh va 10 nafar mahalla rahbarlari bilan yarim strukturirovanny intervyular o'tkazildi.

3. Ikkilamchi ma'lumotlar: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining 2020-2023 yillarga oid ma'lumotlari, UNESCO va Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) hisobotlari tahlil qilindi.

3.2. Tadqiqotning geografik doirasi

Tadqiqot O'zbekistonning shahar (Toshkent) va qishloq (Samarqand, Farg'ona) hududlarida amalga oshirildi. Bu hududlar turli ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni namoyish qilish uchun tanlandi.

4. Tadqiqot natijalari

4.1. Ijtimoiy kapitalning asosiy komponentlari va ularning roli

So'rov natijalariga ko'ra, ijtimoiy kapitalning asosiy komponentlari – ishonch, ijtimoiy aloqalar va normalar – yoshlar vorisligida muhim rol o'ynaydi. Masalan, so'rovda ishtirok etgan yoshlarning 72% ishonchli ijtimoiy aloqalar (oila, do'stlar, mahalla) ularning ta'lim va kasb tanlashida muhim deb hisoblaydi. Biroq, davlat instituti va tashkilotlariga ishonch darajasi past bo'lib, 38% respondentlar davlat dasturlariga ishonmasligini bildirgan. Bu ko'rsatkich ayniqsa qishloq joylarda yuqori (45%).

4.2. Yoshlar vorisligidagi asosiy muammolar

Tadqiqotda aniqlangan muammolar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

4.2.1. Ta'lim sifati va ijtimoiy kapital

Ta'lim sifati O'zbekistondagi yoshlar vorisligida muhim to'siq bo'lib xizmat qiladi. UNESCO (2020) ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistondagi o'rta ta'lim tizimi zamonaviy ko'nikmalar (raqamli savodxonlik, tadbirkorlik) nuqtai nazaridan global standartlarga javob bermasligi mumkin. So'rov natijalariga ko'ra, qishloq joylardagi yoshlarning 68% ta'lim sifatining pastligini va zamonaviy kasblarga tayyorgarlik ko'rishda muammolar mavjudligini qayd etgan. Ijtimoiy aloqalar orqali ta'limga kirish imkoniyati mavjud bo'lsa-da, bu aloqalar ko'pincha elita doiralari bilan cheklanadi.

4.2.2. Ishsizlik va ijtimoiy aloqalar

O'zbekistonda yoshlar o'rtasida ishsizlik darajasi 2022 yilda 15% ni tashkil etgan (ILO, 2023). So'rov natijalariga ko'ra, yoshlarning 60% ish topishda ijtimoiy aloqalarga (oila, do'stlar) tayanishadi, lekin bu aloqalar ko'pincha samarasiz. Masalan, qishloq joylardagi yoshlarning 55% ish topishda mahalliy aloqalardan foydalanishga urinadi, lekin bu aloqalar ko'pincha past malakali ishlar bilan cheklanadi.

4.2.3. Mahalliy jamoalarning ta'siri

Mahalla O'zbekistonda ijtimoiy kapitalning muhim manbai bo'lib xizmat qiladi. Intervyu natijalariga ko'ra, mahalla rahbarlarining 80% yoshlarni qo'llab-quvvatlash uchun tadbirlar tashkil qilishini bildirgan. Biroq, so'rovda ishtirok etgan yoshlarning 45% mahalla faoliyatida faol ishtirok etmasligini aytishgan. Bu esa ijtimoiy kapitalning to'liq ishga solinishiga to'sqinlik qiladi.

4.2.4. Ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar

Yoshlarning iqtisodiy imkoniyatlari cheklanganligi, xususan, moliyaviy resurslarga yetishmovchilik va kapital bozoriga integratsiyaning pastligi ularning vorisligini qiyinlashtiradi. Masalan, O'zbekistonda startap va tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish

uchun moliyaviy resurslarga yetishmovchilik mavjud (Abdullaev, 2022). So'rov natijalariga ko'ra, yoshlarning 50% o'z biznesini boshlash uchun zarur moliyaviy yordam yoki aloqalarga ega emas.

5. Muhokama

Ijtimoiy kapital yoshlar vorisligida muhim omil bo'lib, ularning ta'lim, kasb va shaxsiy rivojlanishida mustahkam asos vazifasini o'taydi. Biroq, O'zbekistonda ta'lim sifatining pastligi, ishsizlik va ijtimoiy aloqalarning samarasizligi ijtimoiy kapitaldan to'liq foydalanishga to'sqinlik qiladi. Masalan, ta'lim tizimidagi muammolar, xususan, raqamli texnologiyalar va tadbirkorlik ko'nikmalarining yetishmasligi yoshlarning global bozorda raqobatbardoshligini pasaytiradi (UNESCO, 2020).

Mahalla instituti O'zbekistonda ijtimoiy kapitalni kuchaytirishda muhim rol o'ynaydi, lekin uning samaradorligini oshirish uchun zamonaviy yondashuvlar talab qilinadi. Masalan, mahallalarda yoshlarning faolligini oshirishga qaratilgan tadbirlar, raqamli platformalar va ta'lim kurslarini joriy etish zarur. Shuningdek, davlat institutiga ishonchni oshirish uchun shaffof mexanizmlar va yoshlarni jalb qilishga qaratilgan dasturlarni rivojlantirish muhimdir.

6. Xulosalar va takliflar

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ijtimoiy kapital yoshlar vorisligida muhim omil bo'lib, uning samaradorligini oshirish uchun quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Ta'lim sifatini oshirish:

- o Zamonaviy ko'nikmalarga (raqamli savodxonlik, tadbirkorlik) e'tibor berilgan ta'lim dasturlarini joriy etish;

- o Xalqaro ta'lim standartlariga muvofiq o'quv rejalarini qayta ko'rib chiqish.

2. Ish bilan ta'minlash dasturlari:

- o Yoshlarning ishga joylashishini qo'llab-quvvatlash uchun davlat-xususiy sheriklik dasturlarini rivojlantirish;

- o Ijtimoiy aloqalar orqali ish topish imkoniyatlarini kengaytirish uchun raqamli platformalar yaratish.

3. Mahalla faoliyatini modernizatsiya qilish:

- o Mahallalarda yoshlarni jalb qilishga qaratilgan tadbirlar (startup loyihalar, ta'lim kurslari) tashkil qilish;

- o Mahalla rahbarlari uchun zamonaviy boshqaruv ko'nikmalari bo'yicha treninglar o'tkazish.

4. Ishonchni oshirish:

- o Davlat instituti va jamoat tashkilotlariga ishonchni mustahkamlash uchun shaffof mexanizmlar joriy etish;

- o Yoshlarning davlat dasturlarida faol ishtirokini rag'batlantirish uchun grant va stipendiya dasturlarini kengaytirish.

Ushbu takliflar amalga oshirilsa, ijtimoiy kapitalning yoshlar vorisligidagi samarasi sezilarli darajada oshadi. Kelgusida bu mavzuda kengroq tadqiqotlar o'tkazish, xususan, ijtimoiy kapitalning raqamli texnologiyalar bilan integratsiyasini o'rganish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education.
2. Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. American Journal of Sociology, 94, S95-S120.
3. Putnam, R. D. (2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. Simon & Schuster.
4. Abdullaev, A. (2022). Ijtimoiy kapitalning tadbirkorlik faoliyatiga ta'siri. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti jurnali, 3(2), 45-56.
5. Rashidov, Z. (2021). O'zbekistonda mahalla instituti va ijtimoiy kapital. Samarqand davlat universiteti jurnali, 4(1), 12-20.
6. UNESCO. (2020). Global Education Monitoring Report.
7. International Labour Organization (ILO). (2023). Youth Employment Trends in Uzbekistan.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" qarori.
9. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. (2023). Demografik va ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar.